

Sándor Klára

A zsebben hordott mentális biztonság*

BEVEZETÉS

A XX. században apokaliptikus próféciák számai vádolták a technikai civilizáció gyors fejlődését és az urbanizációt emberellenességgel. Sokan gondolják, hogy az internet és a mobilfónia fölerősítik ezeket a kedvezőtlen tendenciákat, hiszen – így az érvelés – mindkettő virtuális viszonyokat kínál használóinak személyes kapcsolatok helyett, és elszigeteli őket valóságos fizikai környezetüktől.

Noha előfordulhatnak esetek, amikor ezek a vádak helytállóan bizonyulnak, általánosságban éppen mindennek az ellenkezője igaz. Mind az internet, mind a mobilfónia megerősíti azokat a kapcsolatokat, amelyek alapvetőek mentális jól-létünk szempontjából. Az alábbiakban emellett érvelek, hogy a mobilkommunikáció sajátosságai nem pusztán megjelenítik a két ember közötti viszony szorosságát, hanem jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy az emberi viszonyoknak olyan új formái alakuljanak ki, amelyekben a szűk közösséggel (a családtagokkal, barátokkal) fenntartott elsődleges kapcsolatok játsszák a legfontosabb szerepet – mint ahogyan ez az ipari társadalmak kialakulása előtt volt.

Érveim nyelvészeti megfontolásokra támaszkodnak: azt, hogy két ember között mennyire szoros a viszony, többnyire a beszéd közben köztük lévő fizikai távolság, illetve beszédük közvetlensége fejezi ki. Amikor digitális csatornákon keresztül kommunikálunk egymással, a beszélgetésben részt vevők közötti fizikai távolság értelem-szerűen nem kaphat szerepet, így csaknem kizárólag a nyelvhasználatban tükröződik viszonyuk közelségének foka.

MOBILTELEFON ÉS BIZTONSÁG

Közhely, hogy a mobiltelefon számos helyzetben garantálja biztonságunkat. Életet menthet, nagyon hasznos, ha szerelőt kell hívunk az országúton lerobbant kocsihoz, elérhetővé tesz az üzleti partnerek számára, és lehetővé teszi, hogy mindig tudjuk, merre járnak a gyerekek.

Ritkábban esik szó arról, hogy a mobiltelefon védőpajzsként szolgálhat, ha nem akarunk idegenekkel (vagy akár ismerősökkel) csevegni utazás vagy várakozás közben. Gyakori, hogy az egyedül lévő nők virtuális testőrként használják a mobilít étteremben vagy kávéházban ülve, hogy megvédjék magukat – Fox kifejezésével – a „zsákmány-

* Ez az írás a *The Global and the Local in Mobile Communication* elnevezésű konferencián (Budapest, 2004. június 10–12., <http://www.fil.hu/mobil/2004/>) elhangzott, „Mental safety in your pocket” című előadás magyar változata.

ra vadászó hímektől” (Fox 2001). A mobil ezekben a helyzetekben az elszigetelődés eszköze, hasonlóan más tárgyakkhoz: lehet így használni könyvet, újságot vagy disc-mant is.¹

De van egy alapvető különbség az említett elszigetelő eszközök és a mobiltelefon között. A mobil nem pusztán falat épít használója és annak fizikai környezete között, hanem egyben lehetőséget teremt arra, hogy azokkal kerüljünk kapcsolatba, akik érzelmileg fontosak számunkra. Így a mobiltelefon a társas kapcsolatépítésre is alkalmas eszköz: arra használhatjuk, hogy szoros kapcsolathálózatokat építsünk és tartsunk fenn általa.

A VIRTUÁLIS JELENLÉT BIZTONSÁGA

Az evolúciós pszichológia szerint a mai emberi agy és elme ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek fajunk kialakulásakor evolválódtak azokhoz a körülményekhez, amelyek között elődeink éltek, és azokra a feladatokra, amelyeket meg kellett oldaniuk. Dunbar szerint az emberi agy úgy van „berendezve”, hogy nagyjából 150 fajtársból álló csoportban tudja jól kezelni a társas viszonyokat, ennél azonban kisebb, 30–40 fős csoportban érzi kényelmesen magát – valóban szoros kapcsolatot viszont még kevesebb, 4–5 társsal tart fenn egy időben. Érvelése szerint ugyanezek a feltételek határozzák meg a mai ember viselkedési mintázatait is (DUNBAR 1996). Biológiai tervezettségünk alapján tehát kis, szoros kapcsolathálózatokban érezzük magunkat a legjobban.

A technikai civilizáció ellen felhozott vádak mellett jóval kevesebb figyelmet kap, hogy az újgenerációs technológiák mint az internet és különösen a mobilfónia, nagyon hatékony ellenszere lehet az elidegenedettség, a magány és az elszigeteltség érzésének, s így segíthet a mentális betegségek megelőzésében. Meyrowitz az új technológiával behálózott embereket például „a digitális puszták globális nomádjainak” nevezi, és rámutat, hogy a nem földrajzi alapon szerveződő, virtuális csoportok közös cselekvéseket hajtanak végre gazdasági, politikai és társadalmi célok érdekében – csakhogy, mint a régi idők kis törzsei (MEYROWITZ 2003). Dunbar nyomán Fox úgy véli, hogy a „pletykálkodás” alapvető fontosságú egy közösség társas kapcsolatainak megerősítéséhez, és a mobiltelefon olyan „új kerítésnek” látja, amelyen keresztül, illetve amelynek segítségével a pletykák közvetítődnek (DUNBAR 1996; FOX 2001).

Az, hogy elfogadjuk-e, hogy bármilyen virtuális kapcsolat funkcionálhat legalább olyan jól, mint a személyes interakciók, leginkább azon múlik, hogyan értelmezzük a „jelenlét” fogalmát. Lombard és Ditton szerint intimitáshoz és azonnaliséghoz kötődik, a jelenlét „a közvetítetlenség perceptuális illúziója” (LOMBARD–DITTON 1997, 4, 9). Blascovich úgy véli, a jelenlét „olyan pszichológiai állapot, amelyben az egyén önmagát egy adott környezetben lévőnek fogja föl” (BLASCOVICH 2002, 129). Ez a meghatározás közel áll Schroeder definíciójához, aki szerint a jelenlét, azaz „az ottlét érzése” függ mind a résztvevők mentális állapotától, mind a technológiai korlátoktól. Úgy véli, a virtuális valóság technológiája lehetővé teszi használniuk, hogy interakcióban legye-

¹ Arról, hogy a nyilvános helyeken történő mobilbeszélgetéseket mennyire tartják mások zavarónak, lásd KATZ 2003.

nek egy másik környezettel, mint amelyben fizikailag vannak éppen, s hogy átéljük az ebben a másik környezetben való jelenlét érzését (SCHROEDER 2002, 2–3).

Robertson és Oberlander kutatásai során azt találta, hogy a társas és a kommunikatív jelenlét magas fokát is lehetséges megélni még szöveg alapú virtuális környezetben is, s hogy a hanghordozás, az arckifejezések és a testbeszéd, azaz a kommunikációnak azok az elemei, amelyek csak a személyes kontaktusokat jellemzik, „nem előfeltételei a valódi intimitásnak” (ROBERTSON–OBERLANDER 2002, 6–7).

A fizikai jelenlét tehát nem szükséges feltétele annak, hogy valahol ott lévőnek érezzük magunkat. Van azonban a jelenlét megélésének egy másik előfeltétele. Örnberg a számítógéppel közvetített társalgások közül a „virtuális világ”-játékokat vizsgálta, és azt találta, hogy az „együtt ottlét” (co-presence) élményének megéléséhez működő kommunikáció szükséges (ÖRNBERG 2003). Taylor szintén virtuális világokat vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy az ottlét megéléséhez nem elégséges a „megtestesülés” (figurák, alakok), amelyen keresztül a főhasználó reprezentációja konstruálódik, s hogy csakis a másokkal való interakció az, ami lehetővé teszi a főhasználónak a jelenlét érzését (TAYLOR 2002, 42).

Mindehhez vegyük még figyelembe azt a tény is, hogy az emberek többsége a digitális kommunikációs csatornákon keresztül is azokkal tart szoros kapcsolatot, akiket személyesen is ismer. (Ha pedig a digitális csatornán át kötetett az ismeretség, akkor a kapcsolat továbbalakulásának egy bizonyos pontján a partnerek általában szeretnék személyesen is megismerni egymást.) A virtuális kommunikáció tehát nem a személyes kommunikáció helyett van – sokkal inkább kiegészíti azt, új kommunikációs csatornákat adva a régiékhöz.

A technológia által közvetített kommunikáció tehát megteremti a lehetőséget a virtuális ottlét és együtt ottlét élményének megéléséhez: hogy úgy érezzük, ott vagyunk valahol, ahol szeretnénk lenni, hogy nem maradunk ki egy eseményből, amelyen szeretnénk részt venni, s hogy együtt lehetünk valakivel, aki fontos nekünk – még akkor is, ha az ottlét tere ebben az esetben a cyberspace.

A NYELVHASZNÁLAT MINT AZ EMBERI KAPCSOLATOK JELZŐJE ÉS ALAKÍTÓJA

A mobiltelefon és a számítógép által közvetített kommunikáció valójában még többet is tesz, mint hogy lehetővé teszi az ottlét és az együtt ottlét élményét. Ezek az eszközök a közvetlenség, az informális irányába terelik a kommunikációt, s mivel a nyelvi informális egy kapcsolat szorosságának egyik legfontosabb jegye, ezek az eszközök megerősítik az emberi kapcsolatokat.

E folyamat motorja az emberi nyelv természete. Amikor beszélünk vagy írunk, hasonló jelentésű szavak és azonos nyelvtani funkciót betöltő formák készletéből válogatunk. Ezek a választások a beszéd vagy írás pillanatában választott identitásunkat fejezik ki: azt, hogy milyen kapcsolatban vagyunk beszélgetőtársunkkal (vagy akinek írunk), illetve hogyan viszonyulunk hozzá, a beszélgetés körülményeihez, témájához, céljához, s a kommunikációt közvetítő csatornához.² Ezeknek a tényezőknek az egymásra hatása dönti el, milyen stílusváltozatot választunk: a stílusváltozatok egy olyan foly-

² Többek között ezek a diskurzusokat befolyásoló tényezők, lásd pl. BROWN–YULE 1983, 38–39.

tonos skálán helyezkednek el, amelynek egyik végén a nagyon formális, másik végén a nagyon informális nyelvhasználat található. Néha valamennyi tényező a stílusváltozat-skála azonos pontja felé mutat, a tényezők ilyen együttállását nevezzük nyelvhasználati tartománynak.³ Sokkal gyakoribb azonban, hogy a tényezők konfliktusban állnak egymással, és sokszor egyetlen tényezőt emelünk ki – általában nem tudatosan választva – s tartunk a legfontosabbnak: ez lesz az, amelyik a többi tényezőt felülírva meghatározza a stílusváltozat megválasztását.

A stílusváltozat, azaz a nyelvhasználat formalitásának foka nem pusztán jelzi, hogyan ítéljük meg a beszélgetést befolyásoló tényezőket, s milyennek gondoljuk a köztük lévő viszonyokat. Mivel a formalitás foka szorosan asszociálódik egy kommunikációs helyzet tényezőinek bizonyos együtteséhez, a választott stílusváltozat – az említett asszociációs kapcsolaton keresztül – alakítja is a tényezők közötti kapcsolatokat. Másképp fogalmazva: a stílusváltozat megjeleníti, de ezzel egy időben konstruálja is a kommunikációs helyzet tényezői közötti viszonyokat, beleértve ebbe természetesen a beszédpartnerek közötti közelség mértékét is. Ez azt jelenti, hogy az informális stílus lehet a szoros kapcsolat jele, de maga is hozzájárul ahhoz, hogy a beszédpartnerek viszonyukat közelinek ítéljük meg.

A SZÁMÍTÓGÉPES ÉS A MOBILTELEFONOS NYELVHASZNÁLAT

A számítógép, illetve a mobiltelefon által közvetített beszélt és írott szövegek természetesen ugyanúgy nagyon sokfélék lehetnek, mint bármely más csatorna esetében, attól függően, hogy a társalgás tényezői hogyan hatnak egymásra. Mivel azonban a csatorna maga is egy tényező azok közül, amelyek befolyásolják a stílusválasztást, érdemes megvizsgálni, hogy általánosságban a formalitásnak milyen foka asszociálódik ezekhez a technikai eszközökhöz.

Nyilvánvaló, hogy mind a számítógép, mind a mobiltelefon által közvetített szövegek lehetnek nagyon formálisak és nagyon informálisak is, ahogyan egy levél vagy egy telefonbeszélgetés is lehet hivatalos is, személyes is. A kérdés valójában az, milyen stílus asszociálódik szorosabban ezekhez a csatornákhöz – hiszen ezek az asszociatív kapcsolatok döntik el, hogy a csatorna milyen stílusváltozatot hív elő. Mint Hutchby rámutat, nemcsak az befolyásolja interakcióink módját, hogy a technika segítségével vagyunk kapcsolatban egymással, hanem a felhasználók maguk alakítják a használt technikai eszközök kulturális és interakciós tartományait (HUTCHBY 2001).

Kissé meghökkentőnek tűnhet, de a számítógép által közvetített kommunikáció nyelvézeti irodalma csak az utóbbi néhány évben kezdett gyarapodni – igaz, elég átütő mértékben. A számítógép által közvetített kommunikáció (SZK)⁴ körébe ezek a mun-

³ Ilyen nyelvhasználati tartomány például a „hivatal”, ahol általában idegenekkel beszélünk, a cél az, hogy elintézzünk valamilyen hivatalos ügyet, s ez határozza meg a témát is, nagy esély van arra, hogy beszélgetőpartnerünkön kívül mások is hallják, mit mondunk, nyilvános helyen vagyunk stb. Ebben az esetben minden tényező a stílusváltozat-skála formális vége felé mutat. Az „otthon” tartományban viszont a beszédpartnerek többnyire a családtagok és a barátok, a beszélgetés célja elég kötetlen, sokszor csevegés, a témát hétköznapi ügyek adják, megszokott környezetünkben vagyunk, és nem kell „áthalló” idegenekre számítanunk. Ebben a helyzetben minden tényező informális nyelvhasználatot hív elő.

⁴ Angolul általában a CMC (*computer mediated communication*) rövidítést alkalmazzák.

kák általában az ímél-üzeneteket, a csetet, a fórumokat, a virtuálisvilág-játékokat, a web-szövegeket és az instant üzenetváltásokat sorolják.⁵

Az SZK-t vizsgáló szerzők egyetértenek abban, hogy a kommunikációnak ez a módja jelentősen különbözik minden más kommunikációs módtól, merthogy mind a beszélt, mind az írott szöveg tulajdonságai jellemzők rá. Baron az ímélek nyelvhasználatát „cseppfolyós”-nak, más kommunikációs módok keverékének tartja (BARON 2000, 252). Crystal az eltérést elég nagyra találja ahhoz, hogy az SZK nyelvét „harmadik médium”-nak nevezze, amelyben egyaránt megtalálhatók a szóbeliségre, az írásbeliségre és az elektronikusan közvetített szövegekre jellemző tulajdonságok (CRYSTAL 2001, 48).⁶

Noha az SZK nyelvi jellegzetességei nagyon hasonlítanak a mobiltelefonos kommunikáció (MK) sajátosságaira, ez utóbbit a nyelvészeti leírásokban alig említik, s az MK nyelvészeti szakirodalma – szintén meglepően – még mindig igen szerény.⁷ A továbbiakban én az MK többé-kevésbé általános jegyeivel foglalkozom majd, s azzal, hogy ezek a sajátosságok milyen hatással vannak a stílus formalitására.⁸

TÉMA

A mobiltelefonálás hőskorában, amikor a mobilozás meglehetősen drága volt, a mobiltulajdonosok próbálták csak sürgős ügyekben használni telefonjukat, s akkor is csak röviden beszéltek. Sokan vannak ugyan, akiknek a véleménye azóta sem változott arról, hogy „mire való” a mobiltelefon, de ma a mobiltulajdonosok túlnyomó többsége ennél jóval több funkcióra használja telefonját – beleértve azok jó részét is, akik szerint a mobil „nem csevegésre való”.

Egy széles körű brit fölmérés során (Fox 2001) a megkérdezettek 33 százaléka azt válaszolta, csak „sürgős” esetben használja mobilját – de úgy tűnik, a „sürgösség” fogalmát újra kell definiálnunk ezekben a válaszokban. A további vizsgálatokból (az adatközlőkkel készített interjúkból) ugyanis az derült ki, hogy a „sürgösség” nagyon sok esetben „terapeutikus” csevegést, pletykálgatást jelentett valakivel, aki érzelmileg közel áll a mobiltulajdonoshoz.

Egy másik, az egész világon jól ismert funkciója a mobilnak az udvarlás (lásd pl. ELLWOOD-CLAYTON 2003). Főként, de nem kizárólag a fiatalok használják az SMS-t arra, hogy új kapcsolatokat kezdeményezzenek, fenntartsanak egy már meglévőt, olykor arra is, hogy lezárjanak egy régit. Az SMS azért látszik különösen kényelmesnek milderre, mert egyfajta pajzsként szolgálhat, ha „arcmentésre” van szükség, kicsivel több időt hagy átgondolni a választ, mint a személyes vagy telefonbeszélgetés, és csaknem minden helyzetben lehet SMS-ezni anélkül, hogy azt kockáztatnánk, valaki illetéktelenül megzavarja magánszféránkat.

⁵ Ez a felsorolás bővíthető még a bloggal (nyilvános digitális napló), ugyanakkor célszerű bizonyos mértékben szűkíteni is. A web-szövegek kilógnak a sorból abból a szempontból, hogy túlnyomó többségük nem felel meg az interaktivitás kritériumának: elsősorban információt közölnek, és készítőik nem feltétlenül várnak visszajelzést a közzétett tartalomról. A továbbiakban az SZK-ra hivatkozva a web-szövegeket ezért nem veszem figyelembe.

⁶ Vélhetően Orwell terminusának (*Newspeak*, magyarra *újbeszél*-nek fordították) hatására Crystal *Netspeak*-nek nevezi ezt a kommunikációs módot – a *Newspeak* negatív konnotációi nélkül.

⁷ Lásd pl. SCHEGLOFF 2002 a mobiltelefonos nyitóformulákról és ELLWOOD-CLAYTON 2003 az SMS-szövegekről.

⁸ Mivel az SZK és az MK nyelvi jegyei nagyon hasonlítanak egymáshoz, a következtetések nagyrészt az SZK-ra is érvényesek.

Az MK egyik további műfaja az eseménymesélés. Ez hívások témája is lehet, de igazán az SMS-re jellemző. A kommunikáció elsődleges célja ebben az esetben az „együtt ottlét” érzésének a megteremtése, a közvetlen, azaz az események idejében és tempójában történő élménymegosztás. Az élménymegosztó üzenetek nemcsak képeslapokat pótló képekkel egészülhetnek ki, hanem hangfelvételekkel, videókkal is. Az eseménymesélés sokszor nem egy üzenetre korlátozódik, hanem több, bizonyos időközök elteltével küldött üzenetből álló tudósítássá válik.⁹

Az MK negyedik jellegzetes műfaját „hétköznapi semmiségek”-nek is nevezhetjük – elsősorban ez is inkább SMS-ben jelenik meg. Az olyan üzenetek, mint „Mi újság?”; „Megvolt, jól ment”; „Na?”; „Még a kórházban, vár, ideges”; „Hullafaradt, te?”; „Itt nagy napsütés, küldök neked belőle”; „Most tör ki a vihar, tők szép, szeretnéd”; stb. a címet gyorsan múltó eseményekről, érzelmi villanásokról, a mindennapi élet apró „semiségeiről” tájékoztatják. Mégis: valószínűleg ez a legfontosabb a mobil funkciói közül. Ezek a pusztán kapcsolattartó szövegek (azaz amikor a kommunikáció célja szinte kizárólag a kapcsolattartás maga) lehetővé teszik, hogy részt vegyünk egymás életében, hogy tudjuk, milyen hangulatban van a másik, hogy közvetlenül az események történetkor megismerjük, mi zajlik – egyszerűen hogy tudjuk, mi van a másikkal. Leginkább az ilyen „semiségek” közös ismerete alkotja azt az alapot, amelyre a szoros társas kapcsolatok épülnek. A kapcsolattartó üzenetek és a rájuk adott válaszok teremtik meg az együtt ottlét élményét, azt, hogy „jelen vagyunk”, ha szükséges, a legjobb és a legrosszabb pillanatokban, még ha csak virtuálisan is.

Összegezve: az ügyintéző jellegű telefonhívásokon és üzeneteken kívül a mobilt arra használjuk, hogy csevegjünk, udvaroljunk, élményeinket az események történetkor osszuk meg, és „hétköznapi semmiségeket” közöljünk egymással. Ez egyáltalán nem meglepő: a mobilbeszélgetések ugyanazokat a funkciókat töltik be, mint a mindennapi személyes beszélgetések. A hivatalos beszélgetéseket leszámítva a mobilbeszélgetések többségének témája informális stílust hív elő.

KÓD: A MOBILKOMMUNIKÁCIÓ NYELVI JEGYEI¹⁰

Az SMS legtöbbet emlegetett – s azok számára, akik nem járatosak ebben a műfajban, talán sokkoló – tulajdonsága az, hogy a helyesírás megszokott szabályait sokszor figyelmen kívül hagyja. Ez jelentheti betűk és a szóközők, illetve a nagybetűk és a központozás elhagyását, rövidítések, betűszók alkalmazását. Mivel az SMS-ek írói tisztában vannak vele, hogy partnereik az elütéseket az írás sebességének tudják be, ezeket nemigen korrigálják, sőt, az informalitás kifejezését célozva még szándékosan is a szövegben hagyhatják őket. Gyakori az is, hogy a beszéd imitálására fonetikus írásmódot alkalmaznak.

Az SMS szintén sokat emlegetett tulajdonsága erős emocionalitása. Annak ellenére, hogy a központozás általában gyérebb, mint más írott szövegekben, az érzel-

⁹ Pl. „Most kezdődik csak, eddig egy nő nyervogott. Csak nehogy eső, lóg a lába.” (40 perc múlva) „A hangzás tökéletes CD, a pasi még jobb, mint stúdióban. Eszelős.” (27 perc múlva) „Nem tudom, meddig tud még egyre jobb lenni. Semmi fakszni, zenélnék.” (72 perc múlva) „Mindenhol tömeg, de nagyon megérte. Ébren még?” (Innentől, mivel SMS-ben az a válasz érkezett, hogy „Nem. Hívhatsz.”, telefonbeszélgetésben folytatódott a beszámoló.)

¹⁰ Az MK legtöbb nyelvi sajátossága az SZK-t is jellemzi, ez utóbbiról lásd CRYSTAL 2001.

meket olykor ugyanannak az írásjelnek a megtöbbszörözése fejezi ki. Az érzelme kifejezést ezenkívül emotikonokkal (smiley-k)¹¹ és emfaticus szavakkal (naaa, cool, hé, jóóóó stb.) végzik.

Jellemző az SMS-es üzenetváltásokra az is, hogy dialogikus szerveződést mutatnak. Az egymással SMS-ező partnerek sokszor több fordulóban váltanak egymással üzenetet, s ezek a fordulók az élőbeszédbeli társalgás egységeire emlékeztetnek. A megnyilatkozások sokkal kevésbé explicitek, mint ahogy azt az írott műfajokban megszoktuk, mert a partnerek az előző fordulók tartalmát természetesen közös előismereteik részének tekintik – csakúgy, mint a szóbeli beszélgetésekben. Nem ritka, hogy a társalgásokban megszokott ún. beszédjelzők (*discourse markers*) is megjelennek az SMS-ekben (pl. *szóval, na, akkor* stb.). A megfogalmazás még a „szingli” SMS-ekben (amelyek nem kezdeményeznek további fordulókat vagy nem SMS-dialógus részei) is gyakran elliptikus, másrészt közelíthet a „telegrafikus” stílushoz: kimaradhatnak belőle a megértés szempontjából redundáns névelők, névmások.¹² A szövegezés kevésbé van megtervezve, a gondolatok elrendezése sokszor ugyanúgy spontán, mint az élőbeszéd informálisabb műfajaiban, azaz a gondolatok megjelenésének sorrendjét követi.¹³

A hagyományos levélre, illetve vonalas telefonhívásra jellemző konvenciók nem érvényesek a mobilkommunikációra. Mivel a telefon névjegyzéke elvégzi a küldő, illetve a hívó azonosítását, az SMS-ekben nincs szükség megszólításra és aláírásra,¹⁴ a telefonhívásokból pedig elmarad a vonalas hívásokra jellemző nyitóformula hívót és hívótat azonosító szakasza. (Kivéve természetesen azokat az eseteket, amikor olyannak írunk, olyat hívunk, akiről nem tudjuk biztosan, hogy nevünk szerepel-e a telefonkönyvében, vagy azt gondoljuk, hogy nem szerepel.) A mobilhívásokban megjelenik viszont egy új fordulat: a hívó sokszor megerősítést kér azt illetően, hogy nem alkalmatlan-e a hívása. Ez a vonalas telefonból jól ismert bocsánatkérő formulához hasonlít, de a nyelvhasználat formalitásának vonatkozásában jelentősen eltér attól. A vonalas telefonban megszokott fordulat („elnézést a zavarásért”; „bocsánatot kérek, hogy otthon zavarom”; stb.) formálisabb, mint a mobiltelefonos kérdés („Nem zavarlak?”; „Tudsz most beszélni?”; „Rosszkor?”; „Hol vagy?”; „Jó most?”; stb.).¹⁵ Rokonok és közeli barátok még ezt

¹¹ Leginkább a mosolyt, jókedvet, iróniát, kedveskedést stb. jelző :) jel, illetve a szomorúságot, rossz hírt, kedvetlenséget jelző :(fordul elő az SMS-ekben, a többi emotikon ritka.

¹² Ennek oka csak részben lehet az SMS-ek karakterkorlátja (egy SMS-üzenet legfeljebb 160 karakterből állhat), hiszen az imélekben is előfordul, és azokban a lánc-SMS-ekben is, amelyeket az újabb telefonok egy üzenetnek mutatnak akár íráskor, akár olvasáskor, de a telefon a szokott karakterkorlátozásnak megfelelően két vagy több üzenetnek érzékelve küldi el. Inkább úgy tűnik, hogy ma már ez a jegy az írott digitális kommunikáció egyik műfaji sajátosságának tekinthető.

¹³ Ez a sajátosság feltűnőbb az imélekben, mert ott a karakterszám nem korlátozza hosszabb üzenetek létrehozását. Az újabb mobiltelefonok azonban megengedik több üzenet összefűzését, s így hosszabb szövegek létrehozását – ezekben jól megfigyelhető ez a tulajdonság.

¹⁴ Az aláírás az imélekben is „főlöszleges” abban az értelemben, hogy az üzenet azonosítja a feladót. Crystal szerint az imélekben az aláírás voltaképpen két funkciót tölt be: jelzi, hogy nincs értelme továbbgörgetni a szöveget, illetve azonosítja a szerzőt akkor, ha a levelet a címzett valakinek továbbküldi (CRYSTAL 2001, 105) (hozzátehetjük, hogy ezt az azonosítást a meghagyott fejléc is elvégzi). A magyar imélekben elterjedt szokás az üzenet aláírása, de közeli barátok gyakran nem írják alá leveleiket, közeli ismerősök között pedig gyakori a monogramos aláírás. Akkor is elmaradhat a megszólítás és az aláírás, ha a partnerek egymás után több üzenetet váltanak – ebben az esetben szintén a dialógushoz hasonlóan szerveződik a beszélgetés.

¹⁵ Az elérhetőség és a lokalitás összekapcsolása más nyelvekben is hasonlóan történik, mint a magyarban gyakori, a mobilbeszélgetés nyitásának tekinthető „Hol vagy?” esetében, lásd WEILENMANN (2003).

a formát is ritkán használják, mert föltételezik, hogy a hívott nem vette volna föl a telefont, ha alkalmatlan volna a hívás, vagy azonnal megmondaná, ha így volna.

A konvencionális elemek hiányának nagy szerepe van abban, hogy a mobiltelefon erősíti a társas kapcsolatokat. A hagyományos levélben, illetve vonalas telefonhívásban megszokott nyitó- és záróformák hiánya azt az érzést kelti, hogy folytonos társalgásban vagyunk egymással, hiszen dialógusaink nincsenek lezárva (s formálisan így nem kell újra megnyitni őket). Előfordul, hogy akár több hét után írunk ugyanannak a személynek, anélkül, hogy a megszólítás jelezné, új beszélgetésbe kezdtünk vele: így egy régebben „alvó” dialógusba kapcsolódhatunk vissza.

A mobilkommunikáció nyelvi jegyei azt mutatják, hogy Bolternek az SZK-ról tett megállapítása az SMS-re is érvényes: nevezetesen hogy a szövegrás mentális modellje ebben az esetben nem a hagyományos írott szöveg, hanem az élőszóban elhangzott beszéd (BOLTER 2001, 73). Ez különösen fontos a nyelvhasználat formalitása szempontjából: az „élőszó” mint elvont, átfogó kategória inkább az informális stílusokkal aszociálódik, az „írásbeliség” mint átfogó kategória viszont a formális nyelvhasználat-hoz kapcsolódik nagyon szorosan.

A CSATORNA

Az imént felsorolt tulajdonságok mindegyike azzal a körülménnyel van összefüggésben, hogy a mobiltelefon, a vonalas telefontól eltérően, nem egy hely, hanem egy személy „tartozéka”. Ezt tovább erősíti, hogy a mobiltelefonokat tulajdonosaik egészen személyessé alakítják: nemcsak azzal, hogy benne tárolják névjegyzéküket, naptárakat, tennivalóik listáját, hanem hogy különböző csengőhangokat kapcsolnak különböző hívócsoportokhoz vagy személyekhez, hogy saját képet vagy logót tesznek a kijelzőre, hogy mappákba rendezhetik kapott és elküldött üzeneteiket (így egyfajta személyes napló jöhet létre), hogy a nekik kedves hang-, kép- és videofelvételeiket mindig magukkal hordhatják.

A mobillal, ha szükséges, arrébb sétálhatunk, hogy mások számára hallótávolságon kívül kerüljünk (hacsak nem zárt térben, például vonaton, buszon, liftben beszélünk), és kicsi a kockázata annak, hogy illetéktelenek hallják, amit mondunk, hallgatják le az üzenetet vagy olvassák el az SMS-t. A mobiltelefon így alkalmasabb az intimitás közvetítésére, mint bármilyen más nem személyes csatorna: a mobilkommunikáció csaknem olyan személyes – bizonyos esetekben még személyesebb is –, mint a szemtől szemben zajló beszélgetések.

A mobiltulajdonosok jó része mindenhová magával viszi telefonját, és csak ritkán vagy szinte soha nem kapcsolja ki (csak ha kénytelen, például repülőn) – a fiatalabb felhasználókra szinte általánosan jellemző ez. Ahol zavaró vagy kellemetlen lenne hívást fogadni, például színházban, koncerten, megbeszélésen, órán, ott egyszerűen néma üzemmódba állítják a telefont. Ez a lehetőség a kommunikációs csatornát nyitva hagyja a csöndes tevékenységek számára: lehet SMS-ezni, íméleket, híreket, WAP-magazint, időjárás-jelentést, menetrendet olvasni, sőt, fülhallgatóval lehallgathatjuk az üzeneteinket, hallgathatunk rádiót vagy nézhetjük a WAP-on közvetített tévécsatornákat is.

Mindez életmentő lehet egy unalmas, hosszú megbeszélés vagy egy utazás alkalmával. De sokkal fontosabb, hogy ezen a nyitott kommunikációs csatornán keresztül

akkor is együtt lehetünk virtuálisan azokkal, akik közel állnak hozzánk, ha éppen egy idegenekkel teli teremben ülünk, vagy bármilyen nyomasztó vagy szomorú helyzetben vagyunk éppen. Azonnal megoszthatjuk élményeinket szeretteinkkel, barátainkkal, tanácsot, vigasztalást kérhetünk és adhatunk – vagy egyszerűen csak kimene-külhetünk az aktuális fizikai környezetünkől egy mentálisan biztonságosabb virtuális környezetbe. És még ennél is többről van szó. Mivel a csatorna, amit ehhez a kime-nekvéshez használunk, mások számára érzékelhetetlen, s mert a mobiltelefon előtti korokra érvényes normatív előírások szerint nem lenne szabad (legalábbis „nem illik”) azt a tevékenységet végeznünk, amit éppen végzünk, a kommunikáció e „titkos” jelle-gé önmagában is az intimitás érzését erősíti.

A mobiltelefon mint kommunikációs csatorna tehát voltaképpen a test kiterjesztésé-nek tekinthető: ha a könyvet és más információtároló eszközöket kiterjesztett memóri-ának tekintjük, akkor a mobiltelefon nemcsak kiterjesztett beszédszerveknek, fülnek, szemnek és memóriának nevezhető, hanem – mivel folyamatos kapcsolattartást tesz lehetővé a hozzánk közel állókkal – jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a beszélgetés, e fajspecifikus „kurkászás” (lásd DUNBAR 1996) révén endorfinszintünk is megfelelő legyen ahhoz, hogy jól érezzük magunkat.

A kommunikációs csatorna e tulajdonságai a nyelvhasználat kontextusát irreleván-sabbá teszik, mint más csatornák esetében: a fizikai környezet és az alkalom még a szemtől szemben zajló interakciókban is korlátozóbb lehet, mint a mobilkommunikáci-óban. A mobiltelefon olyan ösvény, melyen keresztül bármikor elrejtőzhetünk egy biz-tonságos virtuális barlangban.

Ezek a jegyek – a csatorna erőteljes perszonalizáltsága, a kommunikáció biztonsá-ga és a csatorna használatához asszociálódó intimitás – mind informális nyelvhasz-nálatot hívnak elő.

KÖVETKEZTETÉSEK

A mobilkommunikációban a preferált témák, a kód jellegzetességei és a csatornához kapcsolódó sajátosságok mind a stílus-skála informális vége felé mutatnak. Crystal a számítógépes kommunikáció informalitásáról jegyzi meg, hogy az SZK-hoz kötő-dő nyelvhasználat általános informalitása nem gyengíti a formális és informális nyelv-használat különbségét, hanem kiélezi és kiterjeszti (CRYSTAL 2001, 242). Ugyanez ter-mészetesen érvényes a mobilkommunikációra is. Így az MK (és az SZK) műfajainak többsége az informalitáshoz asszociálódik, ennek következtében arra utal, hogy a kom-munikáló partnerek közeli viszonyban vannak egymással.

A mobiltelefon így nem pusztán kielégíti azt a vágyunkat, hogy folytonosan kontak-tusban legyünk azokkal, akik fontosak nekünk,¹⁶ hanem olyan módon hat a kommu-nikációra, hogy közelebb érezzük magunkat azokhoz, akikkel éppen kommunikálunk. A mobil nemcsak az állandó elérhetőség biztonsága, hanem a hozzá kapcsolódó nyelv-használat révén is erősíti elsődleges emberi kapcsolatainkat.

¹⁶ A folytonos kontaktus iránti igényünkről lásd KATZ–AAKHUS 2002.

IRODALOM

- BARON, Naomi S. 2000. *Alphabet to Email*. London: Routledge.
- BLASCOVICH James J. 2002. Social Influence within Immersive Virtual Environments. In SCHROEDER 2002. 127–145.
- BOLTER, J. David 2001. *Writing Space*. 2nd ed. London: Lawrence Earlbaum Associates.
- BROWN, Gillian – YULE, George 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRYSTAL, David 2001. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DUNBAR, Robin 1996. *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- ELLWOOD-CLAYTON, Bella 2003. Virtual Strangers: Young Love and Texting in the Filipino Archipelago of Cyberspace. In Nyíri, K. (ed.): *Mobile Democracy: Essays on Society, Self and Politics*. Vienna: Passagen. 225–235.
- Fox, Kate 2001. *Evolution, Alienation and Gossip: The Role of Mobile Telecommunications in the 21st Century*. <http://www.sirc.org/publik/gossip.shtml>
- HUTCHBY, Ian 2001. *Conversation and Technology: From the Telephone to the Internet*. Oxford: Blackwell.
- KATZ, James E. 2003. A Nation of Ghosts? Choreography of Mobile Communication in Public Spaces. In Nyíri K. (ed.): *Mobile Democracy. Essays on Society, Self and Politics*. Vienna: Passagen. 21–31.
- KATZ, James E. – AAKHUS, Mark (eds.) 2002. *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOMBARD, Matthew – DITTON, Theresa 1997. *At the Heart of It All: The Concept of Presence*. <http://www.ascusc.org/jcmc/vol3/issue2/lombard.html>
- MEYROWITZ, Joshua 2003. Global Nomads in the Digital Veldt. In Nyíri K. (ed.): *Mobile Democracy. Essays on Society, Self and Politics*. Vienna: Passagen. 91–102.
- ÖRNBERG, Therese 2003. *Linguistic Presence on the Internet*. www.humlab.umu.se/exjobb/files/therese_duppsats.pdf
- ROBERTSON, Judy – OBERLANDER, Jon 2002. *Ghostwriter: Educational Drama and Presence in a Virtual Environment*. <http://www.ascusc.org/jcmc/vol8/issue1/robertson/robertson.html>
- SCHEGLOFF, Emanuel A. 2002. Beginnings in the Telephone. In KATZ–AAKHUS 2002. 284–300.
- SCHROEDER, R. (ed.) 2002. *The Social Life of Avatars: Presence and Interaction in Shared Virtual Environments*. London: Springer.
- TAYLOR, Tina L. 2002. Living Digitally: Embodiment in Virtual Worlds. In SCHROEDER 2002. 40–62.
- WEILENMANN, Alexandra (megjelenőben). „I Can't Talk Now, I'm in a Fitting Room”: Availability and Location in Mobile Phone Conversations. Accepted for Publication in *Environment and Planning A*, Special Issue on Mobile Technologies and Space, (ed.) E. Laurier.